

*Влад С. Ф.,
провідний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення організації роботи в органах прокуратури
Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України*

НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Анотація. Стаття присвячена особливостям прокурорського нагляду за додержанням конституційних прав, свобод людини і громадянина під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій при документуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Роз'яснюється порядок дій та види заходів, які можуть застосуватись процесуальним керівником та слідчим, під час здійсненні нагляду та розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ключові слова: процесуальний керівник, прокурорський нагляд, негласні слідчі (розшукові) дії, прокурор, досудове слідство, злочин.

Постановка проблеми. Активний законодавчий процес останніх років суттєво вплинув на роль та місце прокуратури в системі державних органів та роль прокурора в кримінальному провадженні. В умовах реформування важливого значення набуває механізм реалізації конституційних функцій. Важливим гарантом додержання законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання, досудового слідства є прокуратура, на яку відповідно до ч. 2 ст. 131-1 Конституції України покладається нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами здійснення нагляду, за додержанням законів Національною поліцією, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі НСРД), прокуратурою у злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, були предметом наукових розробок (Д.М. Бакаєв, Л.В. Вигівська, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, Ю.М. Дьомін, П.М. Каркач, В.Т. Маляренко, І.С. Марочкін, Г.П. Серета, В.В. Сухонос, М.К. Якимчук, та багато ін.).

Метою статті є висвітлення окремих питань здійснення нагляду за додержанням законів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання підстав, порядку та здійснення органами прокуратури, нагляду за додержанням законів при проведенні НСРД визначені у Главі 21 КПК України та Інструкції про організацію проведення НСРД і використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція від 16 листопада 2012 року) [2].

Також КПК України ст. 246 надав визначення НСРД, вказавши, що вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [3].

Що стосується здійснення нагляду органами прокуратури України при проведенні НСРД, необхідно зазначити, що порядок, форми та методи здійснення даного виду діяльності визначені наказом Генерального прокурора України № 4 гн від 19 грудня 2012 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (далі наказ). Так, п. 6.1 наказу при вирішенні питань щодо погодження клопотань слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій прокурори, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва, зобов'язані ретельно перевіряти наявність відповідних підстав, відповідність наведених у клопотаннях даних вимогам законів, матеріалам і фактичним обставинам кримінального провадження [4].

Розглядаючи практичну діяльність, необхідно зазначити, що в більшості кримінальних проваджень, що пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, НСРД не проводяться через недостатню тяжкість злочинів. Так, наприклад, ч.ч. 1, 2 ст. 309 КК України незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту на практиці є основною кількістю вчинених особами злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, однак тільки після вчинення особою злочину із залученням неповнолітнього або в особливо великих розмірах ч. 3 ст. 309 законодавцем дозволено здійснювати НСРД. Тому, як правило, НСРД проводяться лише в кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 305 та 307 КК України. Як засвідчує практика, найчастіше в цих кримінальних провадженнях проводяться такі НСРД, як: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); спостереження за особою, реччю або місцем (ст. 269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль

особи (ст. 260 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України).

Розглядаючи питання документування злочинної діяльності осіб, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, на нашу думку, слід свою увагу також приділити формам контролю за вчиненням злочину, оскільки з метою повного документування злочинних дій оперативні підрозділи використовуються дві форми контролю за вчиненням злочину: контрольовану поставку (у провадженнях про злочини, передбачені ст. 305 КК України) та оперативну закупку (у провадженнях про злочини, передбачені ст. 307 КК України) з метою здійснення даних заходів та отримання достатніх доказів в рамках кримінального провадження; як правило, використовуються заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби.

Ідентифіковані (термін «ідентифікація» походить від латинського *identificare* – ототожнювати) купюри – це грошові банкноти, серія та номер яких зафіксовані на інших матеріальних носіях, зокрема в протоколах вручення грошових коштів і на завірених належним чином ксерокопіях. Таке фіксування здійснюється з метою спрощення процедури відслідковування руху ідентифікованих коштів та доведення їхнього походження. Під ідентифікованими (поміченими) засобами слід розуміти об'єкти матеріального світу (речі, предмети, документи), на які при проведенні НСРД заздалегідь було нанесено спеціальну позначку, завдяки якій їх можна відрізнити від подібних [5, с. 690].

Несправжні (імітаційні) засоби (термін «імітація» походить від латинського *imitatio* – наслідування, переймання) – це спеціально виготовлені речі і документи, що повністю або частково мають ознаки та властивості матеріальних об'єктів, які вони замінюють; спеціально утворені підприємства, установи, організації, що використовуються з метою проведення НСРД. Відповідно до ч. 1 ст. 273 КПК України можна виокремити такі різновиди несправжніх (імітаційних) засобів, як: спеціально виготовлені речі; спеціально виготовлені документи; спеціально утворені підприємства, установи, організації [6].

Слід зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України питання проведення контролю за вчиненням злочину та оперативної закупки відноситься виключно до компетенції прокурора (процесуального керівника), який реалізує дане повноваження винесенням відповідної постанови.

Так, рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснюється положення ч. 4 ст. 246 КПК України (що рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину, відповідно до вправі брати на себе виключно прокурор), однак у тому ж рішенні він визначив, що під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (шляхом проведення інших НСРД), відповідні НСРД мають здійснюватися, по-перше, в межах, які допускаються Конституцією України, а по-друге, лише на підставі ухвали слідчого судді [7, с. 7].

Слід також наголосити, що під час підготовки та проведення оперативної закупки та заходів із контролю за вчиненням злочину, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, не слід забувати, що даний вид діяльності граничить зі провокуванням особи до злочину. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини, забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі таким чином вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби

слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем.

Так, із рішення Європейського суду з прав людини в справі «Шенк проти Швейцарії» «суд надає значення тій обставині, що запис телефонних розмов був єдиним доказом, на якому ґрунтувався вирок» [8], висвітлюється його офіційна позиція що інформація, отримана в результаті проведення оперативної закупки наркотиків, не повинна бути єдиним доказом, на якому ґрунтується обвинувачення. Тому з метою повного та всебічного документування злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів при здійсненні досудового розслідування не слід обмежуватися тільки проведенням оперативних закупок.

Так, під час досудового слідства з вказаної категорії кримінальних проваджень слід здійснювати повний спектр оперативно-технічних заходів із метою фіксації, документування, та розкриття злочинної діяльності раніше встановлених осіб. До таких заходів слід віднести: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль особи, однак даний перелік не є вичерпним, та в кожному провадженні необхідно детально вивчати всі обставини і за можливості здійснювати інші оперативно-технічні заходи, подальшої їх легалізації, що в подальшому сприятиме наявністю достатніх даних (доказів) для повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

За результатами проведення НСРД складаються відповідні протоколи, до яких долучаються в разі наявності додатки. Протокол про хід і результати проведеної НСРД (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Кожен протокол із додатками не пізніше 24 годин після його складання надсилається процесуальному керівнику. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [2].

У разі прийняття рішення прокурором, використання отриманої інформації в рамках іншого кримінального провадження, він звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді Апеляційного суду [3].

Висновки. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій при документуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – складний, багатоаспектний процес, який вимагає ретельної підготовки, дієвого нагляду та врахування практики Європейського суду з прав людини. Водночас нормативно-правове регулювання прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні НСРД у злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів характеризується рядом суттєвих недоліків, що негативно позначається на його якості. З метою забезпечення законності здійснення такої форми контролю за вчиненням злочину нагальною потребою є розробка методики прокурорського нагляду за додержанням законів у цій сфері.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 10.02.2017).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13 квіт. 2012 р. № 4651 – VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.02.2017).
4. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 груд. 2012 р. № 4 гн. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=tec&id=94102.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. Т. 1. за ред. Тація В. Я. Х.: Право, 2012. 768 с.
6. Кримінальний процес : підруч. за заг. ред. Тація В.Я., Грошевого Ю.М., Капліної О.В., Шило О.Г. Х.: Право, 2013. 454 с.
7. Про окремі питання здійснення слідчим суддею апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з питань розгляду цивільних та кримінальних справ України від 29 січня 2013 року № 223-158/4-13.
8. Лист Генерального прокурора України № 09/1-330 вих-931-окв-13 від 13.12.2013.

Влад С. Ф. Надзор за соблюдением законов при проведении негласных следственных (розыскных) действий в преступлениях в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров

Аннотация. Статья посвящена особенностям прокурорского надзора за соблюдением конституционных прав, свобод человека и гражданина при проведении негласных следственных (розыскных) действий, при документировании преступлений в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров. Разъясняется порядок действий и виды мероприятий, которые могут применяться процессуальным руководителем и следователем, при осуществлении надзора и расследования преступлений в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров.

Ключевые слова: процессуальный руководитель, прокурорский надзор, негласные следственные (розыскные) действия, прокурор, досудебное следствие, преступление..

Vlad S. Supervision over observance of laws at carrying out secret investigative (search) actions in crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the prosecutor's oversight of the observance of constitutional rights, freedoms of man and citizen during the conduct of secret investigative (search) actions in documenting crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. It clarifies the procedure and types of measures that can be applied by the procedural supervisor and the investigator during the supervision and investigation of crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

Key words: Procedure director, procurator, covert investigative (detective) action, the prosecutor, investigation, crime.